

Барановська Олена Володимирівна,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ*

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФІЛОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Автор акцентує на актуальності особистісно-гуманітарної орієнтації навчального процесу, формуванні морально-громадянських цінностей, національно-патріотичному вихованні дітей та молоді. Напрацювання у цьому напрямі виокремилися та узагальнилися в дидактичні умови реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в профільному навчанні. Наведено результати анкетування вчителів та старшокласників, зроблено висновки та означено напрями для подальших досліджень.

Ключові слова: педагогічні технології філологічного спрямування; профільне навчання; морально-громадянські цінності особистості.

Особистісно-гуманітарна орієнтація навчального процесу включає в себе модернізацію змісту і технологій навчання змісту освіти, становлення активної позиції у напрямку вибору майбутньої професії, творчого стилю діяльності, формування комунікативної та інформаційної культури, формування громадянської позиції учнів. Тому надважливим напрямком роботи в закладах загальної середньої освіти є національно-патріотичне виховання дітей та молоді. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [1]. Вивчивши досвід, напрацьований педагогами, психологами та методистами, ми зробили висновок, що провідними проблемами на даний час можна виділити проблеми гуманізації, гуманітаризації, інтеграції, прогнозування, профілізації, фундаменталізації, змісту і технологій загальної середньої освіти. У цих напрямках працюють українські науков-

ці – дидакти, методисти-предметники, вчителі-практики та багато інших. Це, зокрема, О. Барановська, Л. Березівська, Н. Бібік, С. Бондар, М. Бурда, Г. Васьківська, М. Головка, Н. Головка, С. Гончаренко, К. Гораш, Л. Даниленко, Ю. Дорошенко, А. Жукова, П. Замаскіна, І. Єрмаков, Ю. Жук, Т. Засекіна, В. Ільченко, В. Кизенко, О. Корсакова, С. Косянчук, О. Кравчук, В. Кремень, В. Кушнір, Л. Липова, Ю. Мальований, О. Ляшенко, О. Мариновська, Л. Онишук, Вал. Паламарчук, Вол. Паламарчук, О. Пехота, В. Піддячий, О. Проскура, М. Савченко, О. Савченко, А. Самодрин, О. Топузов, С. Трубачева, О. Черноус, Л. Шелестова, Т. Яценко та ін. В Україні станом на початок 2000-х років гуманітарно-освітній цикл займав вже 36,6 %, тобто, початок змін у напрямку гуманітаризації навчання був закладений у тогочасних документах про освіту і удосконалюється донині. Українська мова, українська та зарубіжна літератури як навчальні предмети мають величезні можливості для здійснення громадянського виховання учнів, формування цілісної картини світу, культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості, долучення через літературну творчість до культурних надбань українського народу й людства загалом, поцінування української мови як державної, усвідомлення її як чинника національної ідентичності.

Учителі української мови та літератури Київської гімназії східних мов № 1 (Т. Ушакова) вважають, що основу системи громадянського виховання на уроках української літератури має складати правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення розбудувати Українську державу. Педагог практикує на уроках літератури проблемне вивчення художніх текстів, де є активна чи пасивна позиція героїв у ставленні до проблем національного відродження, де домігантою є настанови до національного відродження. Таким чином національно-патріотичне, громадянське виховання проходить наскрізно протягом усього курсу літератури [2].

В умовах збільшення відсотку гуманітарної складової в змісті навчання важливе значення набуває впровадження сучасних педагогічних технологій навчання філологічного спрямування. Наші напрацювання у цьому напрямку виокремилися та узагальнилися в *дидактичні умови реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в профільному навчанні*, а саме: 1) необхідність формування комунікативної та читацької компетентності; 2) важливість міжпредметної інтеграції як чинника створення спільного ін-

формаційного простору; 3) гуманізація та гуманітаризація освітнього простору; 4) постійне оновлення бази інноваційних технологій; 5) постійне оновлення змістового наповнення курсів філологічної спрямованості в умовах профільного навчання (рис. 1) [3].

Рис. 1. Дидактичні умови реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в профільному навчанні

1. Формування комунікативної та читацької компетентності. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти формування комунікативної компетентності визначається як формування здатності розв'язувати за допомогою мовних засобів комунікативні завдання в конкретних формах та ситуаціях професійного спілкування. Формування читацької компетентності розглядається як формування якості, яка проявляється в готовності і здатності самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читацькою діяльністю знання і вміння для розв'язання актуальних завдань, здійснення читацького й особистісного саморозвитку (загальнонавчальний рівень). На предметному рівні вона реалізується в художньо-читацькій, або літературній, та інформаційно-читацькій предметних компетентностях. У кандидатській дисертації О. Почупайло (Барановської) досліджено технологію формування читацької компетентності учнів 1–4 класів, яка може бути перенесена й на

інші ланки ЗСО, але з відповідними змінами згідно з віковими особливостями різних груп учнів. У 2000–2003 роках автором досліджувалася проблема формування інформаційних компетентностей в учнів ЗСО. Зазначалося, що невід’ємною частиною загального поняття «компетентності» є поняття «інформаційні компетентності учнів», яке передбачає оволодіння різноманітними інформаційними технологіями, вміннями здобувати, критично осмислювати і творчо використовувати інформацію. Усе перераховане є базою для формування інформаційної компетентності, яка, у свою чергу, є ключовою для створення стійкої теоретичної та ціннісно-орієнтаційної системи в учнів, тісно пов’язаної з громадянською свідомістю. Отже, правильно дібраний комплекс педагогічних технологій філологічного спрямування визначить стратегію і тактику реалізації провідної мети літературної освіти – допомогти учневі у його самопізнанні, життєвому самовизначенні, громадянській самоідентифікації, що досягається через реалізацію головної мети літературної освіти – формування компетентного учня-читача як суб’єкта читацької діяльності, особистісного і читацького саморозвитку [4].

2. Міжпредметна інтеграція розглядається як чинник створення спільного інформаційного простору. Створення спільного інформаційного простору може досягатися шляхом упровадження в освітній процес міжпредметної інтеграції та реалізації міжпредметних зав’язків у навчальному процесі. Це вимагає здійснення низки змін, насамперед, це – скорочення кількості предметів, яке пропонується здійснити за допомогою впровадження інтегрованих курсів, створення інтегрованих підручників. Така тенденція виникла у результаті збільшення у багато разів інформаційного потоку й необхідності узагальнення його за певними параметрами, а з іншого боку, нагальною проблемою є постійне оновлення змісту основних предметів в інформаційному просторі. Автором в рамках дослідження проблеми міжпредметної інтеграції в профільній школі розроблено дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових (створення системи міждисциплінарних, наскрізних понять, розробка міжпредметних програм навчання; інтеграція змісту фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук, створення інтегрованих курсів, підручників (навчальних посібників); технологізація змісту навчання, створення STEM-орієнтованого освітнього

контенту) та методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, науковців та методистів. Акцентується, що результатом застосування міжпредметних зв'язків має бути міжпредметна компетентність, тобто здатність здобувачів освіти застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ціннісні ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей, розвиток технологічного мислення у старшокласників. Ці напрацювання лягли в основу дидактичної моделі інтеграції змісту навчання у старшій школі в умовах профільного навчання, яка була впроваджена в практику закладів загальної середньої освіти. Практично цей напрямок використовується в закладах загальної середньої освіти шляхом створення міжпредметних курсів, наприклад, курс для 10 класу «Громадянська освіта» та багато інших [5].

3. Гуманізація та гуманітаризація освітнього простору (середовища). Під терміном «гуманізація освіти» дослідники розуміють соціально-ціннісну і морально-психологічну основу стосунків між суб'єктами педагогічного процесу, де критерієм виступає ступінь індивідуального самовизначення, за якого реалізується особистісна свобода. Процес становлення особистісної свободи має бути пов'язаний із соціокультурними та громадянськими цінностями, забезпечуючи гармонійне існування (комунікацію) людини в культурному й соціальному просторі. Гуманітаризацію освіти розглядають, насамперед, як засіб гуманізації освіти, спосіб становлення індивідуального самовизначення особистості, розвитку її самосвідомості, самоосвіти для подальшої самореалізації в особистісному і професійному планах. У вужчому сприйнятті це поняття розглядалося як відображення в освітньому процесі гуманістичних тенденцій у розвитку сучасного суспільства, коли людська особистість визначається найвищою цінністю, але, здебільшого, це стосувалося предметів суспільно-гуманітарного циклу. Згодом поняття було поглиблене і визначалося як процес, спрямований на засвоєння особистістю гуманітарного знання, гуманітарного потенціалу кожної галузі знань, на присвоєння особистістю загально значущих цінностей кожної з них. Одними з перших питання гуманітаризації української освітньої системи розглянули С. Гончаренко і Ю. Мальований (1995). Гуманітарне знання розглядається як цілісність, що характеризується наповненістю особистісним смислом, досвідом, емоційною забарвленістю. Знання, здобуте в ході розуміння, посилюється за рівноправного ді-

логу суб'єкта навчання з культурним досвідом людства. Серед особливостей гуманітарних наук можна вважати: залежність від соціокультурних чинників; використання при гуманітарному пізнанні інтерпретаційних методів дослідження; обов'язковість аналого-символічної системи; наявність аксіологічного моменту. Отже, реформування змісту загальноосвітньої підготовки у напрямі його гуманізації і гуманітаризації має здійснюватися на основі: формування гуманітарного мислення, опанування рідної, державної й іноземної мов; громадянська освіта; прилучення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української і світової культури; осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку; формування світоглядної, правової, моральної, політичної, художньо-естетичної, економічної, екологічної культур; формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів, починаючи з ранньої родинної освіти. Автором у результаті дослідження вироблено концептуальні положення гуманітаризації профільного навчання, а також створено концептуальну модель фундаменталізації змісту гуманітарних предметів у профільній школі, у якій виокремлено блоки, що відбивають заплановані й реалізовані зміни у навчально-виховному процесі навчального закладу. Визначено дидактичні умови добору змісту гуманітарних предметів у старшій школі в умовах профільного навчання, які є взаємозалежною сукупністю компонентів навчально-виховного процесу, що забезпечують реалізацію і зворотний зв'язок його змістового і процесуального блоків. Результатом гуманітарної освіти за зазначених умов має стати інтелектуалізація особистості, а саме – поєднання культурної підготовки з оволодінням окремими предметами і всією культурою в цілому [6].

4. Оновлення бази інноваційних технологій. Потреба оновлення методологічних і методичних засад навчання літератур в старшій школі пов'язана з необхідністю урахування специфіки читання в епоху інформаційних технологій: залучення учня до читання, формування читацької (предметної і загальнонавчальної) та ключових компетентностей, упровадженням профільного навчання. У структуру інноваційних технологій ми відносимо: навчання в співробітництві (командна, групова робота); розвивальне навчання; ігрові технології; технології інтерактивного навчання; технологія проектного навчання; технологія життєвого проекту та життєвого проектування; технологія розвитку критичного мислення; техноло-

гія формування та розвитку творчої особистості; вальдорфська педагогіка Р. Штейнера та ін. [7; 9].

5. Оновлення змістового наповнення курсів філологічної спрямованості в умовах профільного навчання (тенденція варіативності). У нашому дослідженні зроблено акценти на тому, що нагальною проблемою є постійне оновлення змісту гуманітарних предметів в сучасному інформаційному просторі. Зокрема, програми з літератури та суспільно-гуманітарних предметів мають постійно оновлюватися, доповнюватися новими темами, що відображують зміни у суспільстві та сучасній літературі. Опитування старшокласників показало: 1) зміст предметів, що їм викладають в цілому відповідає сучасним досягненням науки та культури, але має бути переглянутий та відкоригований; необхідне застосування педагогічних інновацій; 2) важливість компетентісно спрямованого навчання, орієнтації на майбутню практичну діяльність; 3) необхідність введення низки інтегрованих курсів; курсів, що поглиблюють зміст обраного профільного предмета; курсів, які наближені до сучасних технологій. Анкетування вчителів старшої школи показало, що 44% учнів беруть участь у виборі спеціальних курсів, факультативних курсів, які поглиблюють знання з обраного ними профілю навчання; відповіді вчителів на запитання чи вважаєте Ви достатнім змістову наповненість Вашого предмета розподілилися таким чином: 45 %; 25 %; 30 %. Результати анкетування вчителів профільної школи щодо питання інтеграції показали, що інтеграцію вважають нагальною необхідною основна маса вчителів, зокрема, на базі таких предметів, як: мистецтво-історія, літератури, біологія-хімія-фізика, географія-країнознавство, математика-інформатика тощо. Зазначено також, що інтегрованими підручниками вчителі не користуються (видані не дійшли до школи). Важливим вчителі вважають також викладання суміжних курсів (країнознавство, художня культура, громадянська освіта); можливість вивчення досвіду в іноземних колег; зміну наповненості змісту предметів; застосування різних педагогічних технологій гуманітарного та гуманістичного спрямування; підготовку учнів до конкуренції на ринку праці; полегшення суспільної інтеграції, соціалізації учнів; формування особистості, здатної критично мислити, навчатися протягом життя; формування майбутньої інтелектуальної еліти; допомогу учневі у виборі життєвої траєкторії, підготовка до складання іспитів; створення сучасної бази підручників для старшої школи [8].

З цього випливає проблема адаптації та розроблення оновленого банку педагогічних технологій, який би ефективно працював на нову українську школу та водночас був би здатний змінюватися разом з її потребами, у тому числі, в умовах постійно змінюваного змістового навантаження на учнів.

Список використаних джерел

1. *Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді.*
URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
2. Ушакова Т. Розвиток учнівської творчості і національно-патріотичне виховання засобами української мови та літератури. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи* : матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 18 квіт. 2019 р. // Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. Київ : Фенікс, 2019. 259–261.
3. Барановська О. Особливості реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в умовах профільного навчання. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти* : V Міжнародна науково-практична конференція, м. Конін – м. Ужгород – м. Херсон – м. Кривий Ріг, 30 лист. 2018 р. / [ред.-упоряд.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С. 62–63.
4. Барановська О. В. Інформаційні компетентності – обов’язковий актив учня сучасної школи. *Директор школи, лицею, гімназії*. 2003. № 2. С. 67–71.
5. Барановська О. В. Конструювання змісту профільного навчання на основі міжпредметної інтеграції *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 32–36.
6. Барановська О. В. Фундаменталізація змісту гуманітарних предметів у старшій школі: концептуальна модель. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. Г. О. Васьківської; упоряд. С. В. Косянчука]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 35–43.
7. Паламарчук В. Ф., Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 60–66.
8. Барановська О. Зміст предметів гуманітарного циклу в профільній школі: шляхи оптимізації. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 5. С. 47–51.
9. Савченко М. П. Особливості реалізації технологій профільного навчання за суспільствознавчим спрямуванням. *Організаційно-дидактичні особливості реалізації технологій профільного навчання* : зб. матеріалів круглого столу, м. Київ, 14 берез. 2019 р. / [наук. ред. Г. О. Васьківська]. Київ : Ін-т пед. НАПН України, 2019. С. 27–31.